
**ՏՐԱՆՍԻԼՎԱՆԻԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԸ ԵՎ ՆՐԱ
ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔԱՂԱՔՆԵՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆԸ ԵՎ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆԸ (17-20-ԲԴ ԴԴ.)**

ԱՐՍԵՆ ԱՐԶՈՒՄԱՆՅԱՆ

Միջին դարերից սկսած պատմական Տրանսիլվանիան (գտնվում է այսօրվա Ռումինիայի տարածքում) եղել է բազմազգ տարածաշրջան: Տեղի իշխանությունների հանդուրժողական մոտեցումը լայն հնարավորություններ էր ստեղծում տարբեր էթնիկ խմբերի համար՝ ներգաղթելու Տրանսիլվանիա: Մարզի հիմնական բնակչությունը կազմել են հունգարացիները, ռումինացիներն ու սաքսոնները:

Հայերը Տրանսիլվանիայում հաստատվել են 11-րդ դարից սկսած, երբ Հայաստանը գրավվեց թուրքերի կողմից, մայրաքաղաք Անիին հայաթափ արվեց, իսկ բնակիչների մի զգալի մաս գաղթեց Եվրոպա: Այսօր Տրանսիլվանիայի բազմաթիվ հայեր ու հայկական արմատներ ունեցողներ հավատացած են, որ իրենք Անիից գաղթած իրենց նախապապերի ժառանգներն են¹: Պրոֆեսոր Քրիստոֆ Շոնգոուը (Խաչիկ Աստվածատուրյան, 1843-1907), որի աշխատությունները Տրանսիլվանիայի հայերի պատմության հիմնական աղբյուրներից են, առանձնացնում է մի փաստ, որը մեծապես բնորոշում է ներգաղթյալ հայերի հատկանիշները. գաղթի ճանապարհը բռնելիս նրանք իրենց հետ վերցնում էին երկու բան՝ իրենց հարստությունը (ոսկեղեն, գոհարեղեն) և եկեղեցական շարականները, աղոթագրքերը, որպեսզի օտար երկրներում սեփական լեզվով կարողանային աղոթել և պատարագ մատուցել²:

Հայերի գաղթը դեպի Տրանսիլվանիա խրախուսվում էր մարզի իշխանությունների կողմից, որոնք ջանքեր էին գործադրում անմարդաբնակ տարածքները բնակեցնելու հարևան իշխանություններում և երկրներում հալա-

¹ Հարցազրույցներ տրանսիլվանահայերի հետ:

² **Շոնգոու Ք.**, Ազատ թագավորական քաղաք Գեռլա (1700-1900) (ռումիներեն), Բուխարեստ, 2012, էջ 38:

ծանքների ենթարկված բնակչությամբ: Այդ քաղաքականության արդյունքում ներգաղթյալ առևտրականներն ու արհեստավորները կարողանում էին բավականին արագ հարմարվել նոր միջավայրին: Իհարկե, դա նաև իր հակառակ ազդեցությունն էր թողնում հայերի հետագա ճակատագրի վրա, քանի որ այդ պայմաններում այլազգիների հետ ծոլումը ավելի արագորեն էր տեղի ունենում:

Հայերի տարբեր խմբեր ժամանակ առ ժամանակ ներթափանցել են Տրանսիլվանիա, սակայն ներգաղթին, որի ժամանակաշրջանի սկիզբ եղավ 1672-ը, երբ Մոլդովայի իշխանությունում սկսված հալածանքներից խույս տալով Տրանսիլվանիա փախան 3000 հայ ընտանիքներ իրենց հոգևոր առաջնորդ Մինաս Զիլիֆթարի գլխավորությամբ³: Կան մի քանի պատճառներ, թե ինչու հայերն ընտրեցին Տրանսիլվանիան որպես գաղթավայր: Առաջինը կարող են դիտվել կրոնական ճնշումները Մոլդովայում, այնինչ Տրանսիլվանիայում սկզբնական շրջանում նրանք ունեին կրոնական ազատություն (հետագայում սեփական քաղաք կառուցելու համար պարտադիր եղավ կաթոլիկություն ընդունելը): Երկրորդը նոր տնտեսական հնարավորություններն էին, ինչը լուրջ խթան էր բազմաթիվ հայերի համար: Երրորդ պատճառը կարող էր լինել թուրք-լեհ-մոլդովական անվերջ պատերազմները, որոնց հետևանքով տուժում էր հայերի առևտուրը, ինչպես նաև անվտանգ ապրելու հարցն էր առաջ գալիս: Եվ չորրորդ պատճառը գյուղացիական ապստամբություններն էին Մոլդովայում, որոնց մասնակցում էին հայերը և նույնիսկ գլխավորում դրանք, և որոնք դաժանորեն ճնշվում էին մոլդովական իշխանների կողմից, իսկ ապստամբության ղեկավարները մահապատժի էին ենթարկվում: Այս ամենին գումարվում է Տրանսիլվանիայի իշխաններ Միքայել Ապաֆի Առաջինի (1661-1690) և Միքայել Ապաֆի Երկրորդի (1690-1699) սիրալիր վերաբերմունքը հայերի նկատմամբ, նրանց բնակեցումը տարբեր քաղաքներում և առևտրական տարբեր արտոնությունների տրամադրումը⁴:

³ Գալիազեան Հ., Ռումանահայ գաղութը, Երուսաղեմ, Սրբոց Յակոբեանց, 1979, էջ 84:

⁴ Ժուդիթ Պ., Հայերը Տրանսիլվանիայում. նրանց նպաստը իշխանության տնտեսական զարգացմանը և ուրբանիզացիային (հունգարերեն, ռումիներեն և անգլերեն), Կլուժ-

Իշխան Ապաֆի Առաջինը հավանաբար գիտակցում էր, որ կարող էր մեծ օգուտ ստանալ հայերի հանդեպ դրսևորած բարեհաճ վերաբերմունքի դիմաց: Հայերն իրենց հետ բերում էին իրենց ամբողջ հարստությունը, ինչպես նաև առևտրական կապերով բավականին հայտնի էին Եվրոպական տարբեր քաղաքներում (Վիեննա, Լայպցիգ, Գդանսկ) և արևելյան երկրներում: Փաստորեն, հայ առևտրականները նոր թափ հաղորդեցին Տրանսիլվանիայի առևտրին: Կարելի է եզրակացնել, որ այդ ժամանակ հայերն արդեն հաջողակ առևտրականի համբավ ունեին տարածաշրջանում:

Չնայած բազմաթիվ ազատություններին և արտոնություններին՝ իշխանություններն, այնուամենայնիվ, հայերին ստիպեցին ընդունել կաթոլիկություն, այդ պատճառով Տրանսիլվանիայի բոլոր հայկական թեմերը կաթոլիկ են: Եկեղեցական թեմերի առկայությունը հաշվի առնելով՝ կարելի է ասել, որ Տրանսիլվանիայում «հայկական», չորս քաղաք կա՝ Արմենոպոլիս (ներկայիս Գեոլա քաղաքն է, թեմը ստեղծվել է 1700 թ.), Եդիսաբեթուպոլիս (ներկայիս Դումբրլովեն քաղաքն է, թեմը՝ 1708 թ.), Գեորգեն (թեմը՝ 1730 թ.) և Ֆրումոսա (թեմը՝ 1785 թ.)⁵: Հայ կաթոլիկ համայնքի կազմակերպիչը դարձավ Օքսենդիուս Վարզարեսկուն (Վարզարեան), որը մեծ դեր է ունեցել հայերի շրջանում կաթոլիկության տարածման հարցում: Կաթոլիկություն ընդունելով՝ համայնքը Վարզարեսկուի շնորհիվ կարողացավ ստանալ տարբեր արտոնություններ իշխանությունների կողմից⁶:

Տրանսիլվանիայի հայ համայնքը սոցիալական առումով բավականին միատարր էր: Համայնքի անդամները ոչ ազնվական էին (թեև ոմանք ստացել էին ազնվականի տիտղոս), ոչ ստրուկներ, չկար վերնախավ կամ ստորին խավ, ինչը համայնքն ավելի էր համախմբում:

Հայերն ակտիվորեն ներգրավված էին առևտրի և արհեստների բնագավառում ինչպես Տրանսիլվանիայում, այնպես էլ Արևելյան Եվրոպայի գրեթե

Նապոկա, Ռումինական մշակութային ինստիտուտ, Տրանսիլվանիայի ուսումնասիրության կենտրոն, 2005, էջ 92:

⁵ Ռիտա Բ., Բալինտ Կ., Հայկական կաթոլիկ հավաքածու արխիվը Արմենոպոլիսում (հունգարերեն, ռումիներեն և անգլերեն), Լայպցիգի համալսարան, 2011, էջ 235:

⁶ Նույն տեղում, էջ 212-214:

բոլոր խոշոր կենտրոններում:

Համայնքի համախմբման համար առաջնահերթ դարձավ մի նոր բնակավայրի կառուցման հարցը, որը նախատեսված էր լինելու հայ բնակչության համար: 1700 թ. Սուրբ Հռոմեական կայսր Լեոպոլդ Առաջինը (1658-1705) 12.000 ֆլորին գումարի դիմաց թույլատրում է Տրանսիլվանիայի հայերին Սոմեշ գետի աջ ափին կառուցել հայկական քաղաք, որը կոչվում է Արմենոպոլիս և որը վերանվանվեց Գեռլա միայն ռումինական տիրապետության տակ անցնելուց հետո՝ 1920 թ.: Բնակչության հիմնական մասը Բիստրիցայից, Գեորգենից, Ֆրումոնասայից և մի քանի գյուղերից ժամանած հայերն էին, որոնց սոցիալական կարգավիճակը թույլ էր տալիս գնել հողեր և վճարել հարկեր առանց որևէ խնդրի⁷: Յուրաքանչյուր ընտանիք ստացավ մեկական տնամերձ հողատարածք, գյուղատնտեսության համար նախատեսված քաղաքամերձ հողակտոր և խաղողի այգի: Այդ համախմբումը լուրջ քայլ էր համայնքի ազգային ինքնությունը պահպանելու առումով, քանի որ հայերի մեծ մասի միավորումը մեկ բնակավայրում ապահովեց համայնքի ազդեցիկ դերը ավելի քան 200 տարի:

Գեռլայում կա երկու հայկական եկեղեցի: Սուրբ Ավետման եկեղեցին, որը տեղավորում էր շուրջ 200 մարդ, կառուցել են Սողոմոն և Բոգդան եղբայրները 1724 թ.: Հայ բնակչության բավականին արագ աճին զուգահեռ հայերը քաղաքի կենտրոնում կառուցեցին ավելի մեծ եկեղեցի՝ Սուրբ Երրորդությունը, որի շինարարությունը տևեց քսանութ տարի՝ ավարտվելով 1776 թ.⁸:

Հայ քահանա Պետրոս Մամիկոնյանը 19-րդ դարի վերջում ճանապարհորդել է Արմենոպոլիս քաղաքով և հետո պատմել համայնքին ուղղված մարտահրավերների մասին⁹: Նա նշում էր, որ հայկական քաղաքակրթությունը Գեռլայում ծուլման էր ենթարկվում, և մեծ անհրաժեշտություն կար պահպա-

⁷ Շոնգոտ Բ., նշվ. աշխ., էջ 58-60:

⁸ Գալիագեան Հ., նշվ. աշխ., էջ 85:

⁹ Մամիկոնյան Պ., Ռումինահայերի ներկան և ապագան, Գալաց, Ղևոնդ Փափազյան, 1895, էջ 30-31:

նելու ազգային ինքնագիտակցումն ու լեզուն, որոնք ամբողջապես կորցնելու վտանգի առաջ էր կանգնած հայ համայնքը:

1808 թ. հայ քահանա Մինաս Բժշկյանցը, որը ճանապարհորդել է Արևելյան Եվրոպայի մի շարք բնակավայրերով, նշում է, որ Արմենոպոլիսում ապրում էր բացառապես հայ բնակչություն (շուրջ 6000 մարդ)¹⁰: Այլ վկայությունների համաձայն՝ հայ բնակչությունը կազմված էր 586 ընտանիքից 1770-ին և 1123 ընտանիքից՝ 1815-ին¹¹: Նկատելի է հայ բնակչության շեշտակի աճը 19-րդ դարի սկզբում, ինչը վկայում է, որ նրանց տրված էին բոլոր հնարավորությունները իրենց կյանքը կազմակերպելու և ազատ գործունեություն ծավալելու համար:

Տրանսիլվանիայի մյուս քաղաքը, որտեղ հայերը բնակություն հաստատեցին և փոքր բնակավայրից այն վերածեցին քաղաքի, Եղիսաբեթուպոլիսն է: Քաղաքի անվանումը որոշեց հաբսբուրգյան թագավոր Չարլզ Վեցերորդը (1711-1740) 1733-ին՝ ի պատիվ հաբսբուրգյան թագուհի Եղիսաբեթ-Քրիստինայի: 1733 թ. օգոստոսի 11-ի հրովարտակով Չարլզ Վեցերորդը Եղիսաբեթուպոլիսը հայտարարում է հայկական քաղաք՝ հայերին հանձնելով նաև քաղաքը շրջապատող հարթավայրը և նրանց շնորհելով բազմաթիվ արտոնություններ¹²: Այդ հրովարտակի համաձայն՝ բոլոր օտարազգիները պետք է լքեն այդ տարածքը: Հայերն ազատվեցին բոլոր տեսակի հարկերից և պետական ծառայությունների կատարման պարտավորություններից՝ դե-ֆակտո ձեռք բերելով ինքնավար իշխանություն: Քաղաքի իշխանությունը տրվեց հայերին, որոնք իրավունք ունեին ընտրելու իրենց դատավորին, նրա տասներկու խորհրդականներին և դատարանի քարտուղարին: Հայերը շուրջ 200 տարի պահպանեցին իրենց մեծ ազդեցությունն այս քաղաքում: Հայտնի է, որ 1727-1916 թթ.

¹⁰ Բժշկյանց Մ., Ճանապարհորդություն ի Լեհաստան և յայլ կողմանս բնակեալ՝ ի Հայկազանց սերելոց՝ ի նախնեաց Անի քաղաքին, Վենետիկ, Սուրբ Ղազար, 1830, էջ 199:

¹¹ Ժուլիթ Պ., նշվ. աշխ., էջ 98:

¹² Գովրիկյան Գ., Հայք ի Եղիսաբեթուպոլիս Տրանսիլվանիո. գաղթի պատմությունը (1680-1779), հատոր Ա, Վիեննա, Մխիթարյան, 1893, էջ 69-70:

ընթացքում Եղիսաբեթուպոլիսի բոլոր 61 քաղաքապետերը հայեր են եղել¹³:

Այսօր Եղիսաբեթուպոլիսում կա մի քանի հայկական եկեղեցի: Սուրբ Երրորդություն եկեղեցին կառուցվել է 1723 թ. գոթական ոճի փայտե հին եկեղեցու տեղում: Սուրբ Պողոս-Պետրոս եկեղեցին կառուցվել է Մխիթարյան միաբանների կողմից 1796 թ.: Սուրբ Հովհաննես Բապտիստ եկեղեցին, որը նույնպես կառուցել էին հայերը, 1920 թ. տրվեց լուսերական համայնքին: Մեկ այլ եկեղեցի՝ Սուրբ Եղիսաբեթը, կառուցվել է 1850-ին և դարձել Եղիսաբեթուպոլիսի հայերի մայր տաճարը¹⁴:

Մ. Բժշկյանցը նշում է, որ 1808 թ. քաղաքում կային 450 ընտանիքներ (շուրջ 2300 մարդ), որոնց մեծ մասը հայեր էին¹⁵: Այլ տվյալներով հայկական ընտանիքների թիվը 1770 թ. կազմում էր 663, իսկ 1815 թ.՝ 463¹⁶: Ընդամենը 40-45 տարիների կտրվածքով երևում է բնակչության կտրուկ նվազում, ինչը հետզհետե հանգեցնում է գրեթե ողջ հայ բնակչության ծուլմանը տեղացիների հետ:

Հայերը հաստատվել են նաև Գետրգեն քաղաքում, որտեղ 1672 թ. կար 2500 հայ: 1733 թ. կառուցվում է հայկական Սուրբ Մարիամ եկեղեցին¹⁷: Ժամանակի ընթացքում լարվածություն է առաջանում հայերի և տեղացիների՝ սեկլերների միջև (վերջիններս հունգարացիների ճյուղ են համարվում) հայերի սոցիալական արտոնված կարգավիճակի և առևտրական հաջողությունների պատճառով: Դա հանգեցնում է նրան, որ 1726 թ. հայերին արգելվում է հայտնվել քաղաքի շուկայում վաղ ժամին, որ նրանք չկարողանան առավոտյան գնել սեկլերների անասունները, իսկ օրվա ընթացքում վերավաճառել դրանք ավելի բարձր գնով: Մեկ այլ արգելք դրվեց լիկյորի վաճառքի վրա, և հայերին արգելվեց դրանով զբաղվել. հայերն արդեն իսկ առևտրական մեծ

¹³ Աբրահամյան Ա., Համառոտ ուրվագիծ հայ գաղթավայրերի պատմության, հատոր Ա, Երևան, Հայպետհրատ, 1964, էջ 356:

¹⁴ Գալփագեան Հ., նշվ. աշխ., էջ 90:

¹⁵ Բժշկյանց Մ., նշվ. աշխ., էջ 184:

¹⁶ Ժուդիթ Պ., նշվ. աշխ., էջ 98:

¹⁷ Գալփագեան Հ., նշվ. աշխ., էջ 91:

հաջողություն էին գրանցել Մոլդովայի գինիների առքուվաճառքից, ինչն առաջացրել էր սեկլերական համայնքի բացասական վերաբերմունքը¹⁸:

1715 թ. Գեորգենում կար շուրջ 43 հայ ընտանիք, բայց այս թիվը հետզհետե աճեց և 1850 թ. քաղաքում կար 1144 հայ¹⁹: Սակայն 19-րդ դարավերջին Գեորգենում հայկական ազդեցությունն արդեն մեծապես նվազել էր, և մնացել էր միայն 40 հայկական տուն: Այս մասին նշում է հայ արձակագիր Արշակ Ալթունյանը, ով 1876 թ. ճանապարհորդել էր Արևելյան Եվրոպայում²⁰:

Հայ բնակչություն է եղել նաև Ֆրումոսաս քաղաքում. 1675 թ. նշվում է 2000 հայ բնակչի մասին: 1700 թ. նրանք կառուցում են Սուրբ Երրորդություն եկեղեցին, որը պահպանված հայկական ամենահին կաթոլիկ եկեղեցին է Ռումինիայում²¹: 18-րդ դարավերջում քաղաքում կար 20 հայ ընտանիք, իսկ մոտ մեկ դար անց՝ 263 հայ²²:

Ինչպես նշվեց, Տրանսիլվանիա տեղափոխված հայերը ստացան որոշ արտոնություններ իշխանությունների կողմից, որոնք ուզում էին զարգացնել առևտուրը և տարբեր արհեստները: Բայց որոշ դեպքերում այդ արտոնություններն առաջացնում էին լարվածություն Տրանսիլվանիայում ապրող այլ ազգերի կողմից: Օրինակ, Բիստրիցա քաղաքում մեծ հակասություն տեղի ունեցավ հայերի և սաքսոնների միջև 18-րդ դարի սկզբում: 1712 թ. քաղաքում ժանտախտի համաճարակ սկսվեց, որում քաղաքի մեծամասնությունը կազմող սաքսոնները մեղադրեցին այնտեղ ապրող 231 հայերին, որոնք էլ ստիպված եղան լքել քաղաքը քսանչորս ժամվա ընթացքում և վերաբնակվել Արմենոպոլիսում: 1712 թ. հոկտեմբերի 22-ին Օ.Վարզաբեսկուն նամակ է գրում Բիստրիցայի քաղաքապետ Յոհան Կելնին, որում այդ իրադարձությունը համեմատում է Եգիպտոսից հրեաների վտարման հետ: Այնուամենայնիվ, հայերի հեռացումից հետո էլ խնդիրը չի լուծվում և շարունակում է սպառնալ քաղաքին

¹⁸ Ռիտա Բ., Բալինտ Կ., նշվ. աշխ., էջ 210:

¹⁹ Ժուդիթ Պ., նշվ. աշխ., էջ 98:

²⁰ Ալթունյան Ա., Տեղեկագրություն հայոց գաղթականության, որք ի Մոլդո-Վալաքիա, Հունգարիա և ի Լեհաստան, Ֆրքշան, Հայաստան, 1877, էջ 101:

²¹ Գալփագեան Հ., նշվ. աշխ., էջ 91:

²² Ժուդիթ Պ., նշվ. աշխ., էջ 99:

1710-1720-ական թթ.: Իսկ մինչև այդ՝ 1698 թ., հայերը մեղադրվել էին տեղի ունեցած մեծ հրդեհի բռնկման համար: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ հայերն իրական սպառնալիք էին սաքսոնների համար առևտրի ասպարեզում՝ միանգամայն հասկանալի են սաքսոնների նման պահվածքի շարժառիթները: Այս եզրակացությանն է հանգել նաև գերմանացի պատմաբան Կոնրադ Շունեմանը՝ նշելով, որ սաքսոնական բնակավայրերին մոտ ապրող հայերին չէին սիրում նրանց օտար լեզվի և, առավել ևս, նրանց տնտեսական հզորության համար²³:

Տրանսիլվանիայի հայությունը ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերեց 1848-1849 թթ. ծավալված հակաիշխանական հեղափոխական պայքարի օրերին և առաջին իսկ օրից հարեց հեղափոխական ուժերին: Հայ համայնքն այդ պայքարում ունեցավ երեք կարկառուն ներկայացուցիչ: Նրանցից Էռնեստ Կիշը (Պզտիկյան) և Կիլելմոս Լազարը (Ղազարյան) հեղափոխության պարտությունից հետո մահվան դատապարտվեցին և հետագայում դարձան Հունգարիայի ազգային հերոսներ, իսկ Հովհաննես Յեցը (Յեցյան), որը հեղափոխական բանակի շտաբի պետն էր և հեղափոխության ղեկավար Իոսիֆ Բեմի ամենամտերիմ մարդկանցից մեկը, կարողացավ փախչել Արգենտինա ու այնտեղ հիմնել նշանավոր Ռազմական ակադեմիան²⁴:

Եղիսաբեթուպոլիս քաղաքը բավականին լուրջ վնասներ կրեց իշխանական և հեղափոխական ուժերի միջև տեղի ունեցող մարտերի ընթացքում, իսկ Արմենուպոլիսը ստիպված եղավ վճարել մեծ տուգանք (շուրջ 500.000 ֆլորին) հեղափոխական պայքարի կարևոր կենտրոններից մեկը լինելու պատճառով²⁵: Տրանսիլվանիայի հայերն աստիճանաբար ծուլման ենթարկվեցին և մեծամասամբ կորցրեցին իրենց հարստությունը, իսկ հայկական դպրոցներն ու վաճառականների միություններն աստիճանաբար սկսեցին թուլանալ: 19-րդ դարի երկրորդ կեսում Տրանսիլվանիայում հայ բնակչության կտրուկ նվազումը

²³ Ռիտա Բ., Բալինտ Կ., նշվ. աշխ., էջ 210:

²⁴ Աբրահամյան Ա., Համառոտ ուրվագիծ հայ գաղթավայրերի պատմության, հատոր Բ, Երևան, Հայաստան, 1967, էջ 146-147:

²⁵ Գովրիկյան Գ., Հայք ի Եղիսաբեթուպոլիս Տրանսիլվանիո. քաղաքի պատմությունը (1826-1904), հատոր Գ, Վիեննա, Մխիթարյան, 1904, էջ 323:

հիմնականում պայմանավորված է այդ հեղափոխական պայքարի անհաջող ելքով:

Տրանսիլվանիայի ներգաղթյալ հայերը, որոնք մեծամասամբ առևտրականներ և արհեստավորներ էին, ներկայացնում էին հասարակության տնտեսապես ակտիվ շերտը, որն այնքան էլ զարգացած չէր Տրանսիլվանիայում: Հասկանալի է, որ նման պայմաններում հայերի՝ սերնդե-սերունդ փոխանցված առևտրային հաջողությունները իրենց համար նշանակալի դեր կապահովեին տարածաշրջանում: Ներգաղթի սկզբնական շրջանում նրանց տրված արտոնությունները մեծ նշանակություն ունեցան և օգնեցին նրանց կարևոր դիրք զբաղեցնել երկրի տնտեսական կյանքում: Այս վիճակն ընդհանուր առմամբ պահպանվեց մինչև 20-րդ դարի սկիզբը. առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո Տրանսիլվանիան անցավ Ռումինիայի տիրապետության տակ, իսկ երկրորդ համաշխարհայինից հետո երկրում հաստատված կոմունիստական ռեժիմի օրոք, երբ արգելված էր բոլոր ազգային կազմակերպությունների գործունեությունը, հայկական ազդեցությունը գրեթե իսպառ վերացավ: Այս փոփոխություններն իրենց հետքը թողեցին այնտեղ մի քանի դար շարունակ ապրող հայության ճակատագրի վրա, և միայն 1989 թ. հեղափոխությունից հետո նկատվեց վերադարձ արմատներին:

Չնայած հայերը ներկայացնում էին Տրանսիլվանիայի բնակչության շատ փոքր հատվածը՝ նրանք, այնուամենայնիվ, կարևոր դեր ունեցան Տրանսիլվանիայի տնտեսական բնագավառում 17-19-րդ դդ.: Դա բացատրվում է դարերի ընթացքում կուտակված մեծ փորձով, երկրի ներսում և երկրից դուրս իրենց ձեռք բերած տնտեսական կապերով, աշխատասիրությամբ, նոր միջավայրերին հարմարվելու ունակությամբ: Մինչև այսօր նախկին հայաշատ քաղաքների ներկայիս բազմաթիվ բնակիչներ մեծ հիացմունքով են խոսում այնտեղ բնակված հայերի մասին, ոմանք էլ պնդում են, որ ունեն հայկական արմատներ, որոնք ձգվում են մինչև Անի:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում ներկայացվում է Տրանսիլվանիայի հայ համայնքի կյանքը՝ սկսած 17-րդ դարից, երբ մի քանի հազար հայեր գաղթեցին Տրանսիլվանիա, կառուցեցին քաղաքներ և նպաստեցին այդ տարածաշրջանի տնտեսության զարգացմանը:

Տրանսիլվանիայի հայ համայնքի կյանքը ուսումնասիրված է հոդվածում տարբեր տեսանկյուններից՝ տարածաշրջանում հայերի տնտեսական ազդեցություն, հայերի հարաբերությունները Տրանսիլվանիայի իշխանությունների հետ, հայերի և այդ տարածաշրջանում ապրող այլ էթնիկ խմբերի ներկայացուցիչների միջև կոնֆլիկտներ, կրոնի դերը համայնքի կյանքում: Հոդվածում նաև ներկայացվում են այն խնդիրները, որոնք վերաբերում են այլ ազգությունների հետ հայերի ծովման գործընթացին և դարերի ընթացքում տարածաշրջանում հայերի ազդեցության վերացման խնդրին:

Հոդվածում օգտագործված են նյութեր գիտական գրականությունից, ինչպես նաև տարբեր տեղեկություններ՝ հավաքված Տրանսիլվանիայի հայերի հետ հեղինակի անձնական հանդիպումների և հարցազրույցների ընթացքում:

Բանալի բառեր - Տրանսիլվանիա, Ռումինիա, հայկական համայնք, Արմենոպոլիս, Գեռլա, Եդիսաբեթուպոլիս, Դումբրլովեն, հայ կաթոլիկություն, Մոլդովա, գաղթ, ծովում, եկեղեցի, առևտուր, արտոնություն:

АРМЯНСКАЯ ОБЩИНА ТРАНСИЛЬВАНИИ И ЕЕ УЧАСТИЕ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ И РАЗВИТИИ ГОРОДОВ В РЕГИОНЕ (17-ый - 20-ый вв.)

АРСЕН АРЗУМАНЯН

Статья повествует о жизни армянской общины Трансильвании начиная с 17-го века, когда несколько тысяч армян переселились в Трансильванию, начали строить города и способствовали развитию экономики этого региона.

Жизнь армянской общины Трансильвании изучена сквозь призму нескольких аспектов – экономическое влияние армян в регионе; отношения армян с властями Трансильвании; конфликты между армянами и представителями других этнических групп, проживающих в регионе; роль религии в жизни общины. Статья также рассматривает вопрос постепенной ассимиляции армян и проблеме исчезновения армянского влияния в регионе в течение веков.

В статье использованы материалы из научной литературы, а также информация, собранная во время частных встреч и интервью автора с представителями армянской общины.

Ключевые слова - Трансильвания, Румыния, армянская община, Арменополис, Герла, Элизабетополис, Думбрэвень, армянский католицизм, Молдавия, миграция, ассимиляция, церковь, торговля, привилегия.

THE ARMENIAN COMMUNITY IN TRANSYLVANIA AND ITS
INVOLVEMENT IN BUILDING AND DEVELOPING TOWNS IN THE
REGION (17th - 20th C)

ARSEN ARZUMANYAN

The article provides an insight into the life of the Armenian community in Transylvania starting from the 17th century when thousands of Armenians settled there. They built towns and contributed to the rise of the economy in the region. This article examines the Armenian community of Transylvania through various aspects: the Armenians' economic impact upon the region; their relationship with local authorities; their conflicts with other ethnic groups of the region; the role of religion in the Armenian communal life. Also presented are the problems concerning the gradual assimilation of the Armenians with other nations and finally the decrease of the Armenian influence in the region over the centuries.

This article is based on scientific literature as well as on author's personal interviews and contacts with members of the Armenian community.

Key words - Transylvania, Romania, Armenian community, Armenopolis, Gherla, Elisabethopolis, Dumbraveni, Armenian Catholicism, Moldavia, migration, assimilation, church, trade, privilege.